

Prokurator Ofiarom Przestępstw

PROKURATURA
GENERALNA

Ofiary przestępstw z nienawiści

redakcja naukowa
Lidia Mazowiecka

LEX

a Wolters Kluwer business

Anna Tatar*

Monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym oraz przestępstw popełnionych przez neofaszystów w Polsce

Monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym oraz przestępstw popełnionych przez neofaszystów w Polsce stanowi jeden z najważniejszych przejawów działalności antyfaszystowskiej. Rozpoznanie tego poważnego problemu społecznego w Polsce pozwala na prowadzenie działań mających na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i nietolerancji oraz promowanie postaw pozytywnych: otwartości na inność i wielokulturowość oraz tolerancji.

1. Monitoring w Polsce

W Polsce nie istnieje państwowy, centralny system monitorowania przestępstw rasistowskich, ksenofobicznych i neofaszystowskich. Takie dane są zbierane przez rządowe i prawnicze instytucje w sposób niesystematyczny i porządkowane w rozmaity sposób, bez stosowania odpowiednich definicji i kategorii różnych form przemocy.

W Polsce większość organizacji pozarządowych zajmujących się zwalczaniem rasizmu i neofaszyzmu; przeciwdziałaniu nietolerancji i promujących ideę społeczeństwa wielokulturowego; organizacji działających na rzecz praw człowieka; organizacji mniejszości seksualnych,

* Anna Tatar – Stowarzyszenie Nigdy Więcej.

narodowych, religijnych i innych; organizacji feministycznych; organizacji udzielających pomocy prawnej oraz wspierających ofiary takich przestępstw nie prowadzi regularnego monitoringu incydentów i przestępstw wymierzonych w ich podopiecznych. W swoich działaniach próbują przeciwdziałać społecznym antagonizmom i starają się gromadzić wiedzę na temat tego, kim najczęściej są ofiary oraz sprawcy takich przestępstw – po to, by lepiej i skuteczniej wykonywać swoje zadania i przeprowadzać swoje kampanie. Ich monitoring ogranicza się zwykle do wybranych przypadków i ofiar z konkretnej grupy (społecznej czy religijnej itp.) i prowadzony jest często w celu zmobilizowania do skutecznego działania organów ścigania czy odpowiednich instytucji państwowych. Te organizacje pozarządowe starają się także powiadomić opinię publiczną o takich wydarzeniach.

2. Monitoring prowadzony przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”

Wydarzenia, które opisuje monitoring prowadzony przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”, można by określić coraz bardziej popularnym zarówno w środowisku akademickim, jak i w mediach, terminem *hate crimes*. Zgodnie z definicją Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka *hate crime* – to przestępstwo wobec osób lub grup ze względu na ich realną lub domniemaną przynależność do danej rasy, narodowości, ze względu na pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religię, płeć, orientację seksualną, wiek, umysłową lub fizyczną niesprawność lub z innych powodów¹. Ta definicja wiąże się jednak z pewnymi trudnościami. Nie jest dość precyzyjna – różne organizacje prowadzące monitoring określają za pomocą tego terminu rozmaite zjawiska. Ponadto ta definicja nie obejmuje agresji werbalnej, społecznego wykluczenia i dyskryminacji instytucjonalnej dokonywanych z wymienionych przed chwilą powodów². W Polsce stosuje się ją jeszcze raczej rzadko.

¹ Zob. *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2006*, Warsaw 2007, s. 9.

² Zob. B. Grell, T. Köhler, R. Pankowski, N. Sineeva, M. Starnawski, *Hate Crime Monitoring and Victim Assistance in Poland and Germany*, Postdam–Warsaw 2009, s. 15.

a) główne kategorie incydentów i przestępstw stosowane w monitoringu prowadzonym przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”

Rasizm: „pogląd, że ktoś może być lepszy od innych z powodu przynależenia do pewnej rasy. Rasiści definiują rasę jako grupę ludzi o wspólnym pochodzeniu. Rozróżniają rasy na podstawie cech fizycznych, takich jak kolor skóry”³, ale również ze względu na pochodzenie etniczne i rzekomo nieprzewycięzalne, fundamentalne różnice kulturowe. Rada Europy w dokumencie ECRI (Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji) stwierdza: „Termin «rasizm» powinien być rozumiany szeroko, włączając w to zjawiska takie jak ksenofobia, antysemityzm i nietolerancja. (...) ECRI uznaje, że pojęcia te obecnie odnoszą się do zachowań wymierzonych przeciwko osobom bądź grupom osób na podłożu rasy, koloru, religii, języka, narodowości oraz pochodzenia narodowego i etnicznego»”⁴.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze rasistowskim opisanych w monitoringu:

„LUBLIN. Na początku października 2009 roku doszło do rasistowskiego incydentu w sklepie sieci «Biedronka» na ulicy Wieniawskiej. Klient romskiego pochodzenia oskarżony został przez kasjerkę i ochroniarza o kradzież oraz próbę płacenia fałszywymi pieniędzmi. Gdy mężczyzna protestował, kobieta powiedziała do niego: «Každy czarny to złodziej». Policjanci, którzy przyjechali na miejsce, przesłuchali świadków i przejrzelili to, co zarejestrowały sklepowe kamery. Nie doszło do próby kradzieży i fałszerstwa. Pomówiony, którym był Bogdan Szczerba, członek Stowarzyszenia «Rom», zapowiedział złożenie doniesienia do prokuratury»⁵.

„SZCZECIN. 19 maja 2007 roku po meczu pierwszej ligi piłki nożnej pomiędzy Pogonią Szczecin a Cracovią Kraków trener drużyny gospodarzy, Bogusław Baniak, w wypowiedzi dla dziennika «Rzeczpospolita» powiedział o piłkarzu swojej drużyny, Brazylijczyku Diego: «Takie rzeczy to on sobie może robić u siebie w buszu, a nie w Polsce na boisku». Za swoją rasistowską wypowiedź trener nie poniósł żadnych konsekwencji»⁶.

³ Niebezpieczne słowa. Definicje pojęć najczęściej używanych w działalności antyrasistowskiej, *Nigdy Więcej* 2003, nr 13.

⁴ ECRI General Policy Recommendation no. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination, Strasburg 2003, s. 19–20 (w:) R. Pankowski, *Rasizm a kultura popularna*, Warszawa 2006, s. 36.

⁵ *Katalog Wypadków – Brunatna Księga*, oprac. M. Kornak, *Nigdy Więcej* 2009, nr 18, s. 83.

⁶ M. Kornak, *Brunatna Księga. 1987–2009*, Warszawa 2009, s. 389.

Sprzedawczyni w Lublinie oskarżyła o kradzież osobę, która miała inny – od „normatywnego”, białego – kolor skóry. Z powodu odmiennego wyglądu klienta zachowała się wobec niego z niechęcią i złamała prawo, pomawiając go o czyn, którego nie popełnił. Do tego typu incydentów rasistowskich – popełnianych z powodu cech fizycznych ofiar – dochodzi w Polsce najczęściej.

Natomiast wypowiedź trenera Bogusława Baniaka zakłada istnienie owych rzekomo fundamentalnych różnic kulturowych pomiędzy białymi i czarnymi. Według tego rasistowskiego poglądu Brazylijczyk znajduje się na niższym szczeblu rozwoju cywilizacyjnego niż zawodnicy z Polski.

Faszyzm: „oparty na przemocy skrajnie prawicowy ruch polityczny, realizujący się w pełni w reżimie dysponującym aparatem terroru. Faszyzm rekrutuje swych zwolenników ze wszystkich grup społecznych, szczególnie w okresach politycznych i ekonomicznych kryzysów. Neguje wartości demokratyczne i zakłada dyskryminację określonych mniejszości narodowych i ludzi o odmiennych poglądach. Faszyści wierzą w sprawiedliwe rządy silnej ręki, odrzucając demokrację parlamentarną. Faszyzm bazuje na nacjonalizmie, który często przeradza się w rasizm. (...) Najbardziej brutalną odmianą faszyzmu była narodowo-socjalistyczna dyktatura w Niemczech (1933–1945). W naszych czasach grupy, organizacje i partie będące kontynuatorami tej ideologii są określane jako neofaszystowskie”⁷.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze neofaszystowskim opisanych w monitoringu:

„WROCŁAW. 2 kwietnia 2008 roku na ulicach miasta pojawiła się duża liczba naklejek sygnowanych przez Narodowe Odrodzenie Polski (partię uważaną za neofaszystowską) z napisem: «Powieś swojego posła! Głosuje przeciwko Polsce, za eurokonstytucją? Niech gnida wisi na murze, na słupie, na latarni». Jak zwykle w przypadku akcji NOP, naklejka bazowała na grze słów epatującej krwawymi skojarzeniami – tym razem do rzeczywistego wieszania ludzi. Sprawą akcji NOP wrocławska prokuratura zajmowała się już wcześniej – przed wyborami parlamentarnymi w 2007 roku partia dystrybuowała m.in. plakat z hasłem: «Faszyzm? – My jesteśmy gorsi!»⁸.

Naklejki dystrybuowane we Wrocławiu zawierały treści o charakterze nacjonalistycznym, wzywały również do dyskryminowania ludzi o odmiennych poglądach i stanowiły zachętę do skrajnej przemocy.

⁷ Niebezpieczne słowa...

⁸ M. Kornak, *Brunatna...*, s. 425.

„WŁOCŁAWEK. Na początku grudnia 1999 roku na ulicy Toruńskiej nazi-skin zaatakował i ciężko pobił przechodzącego nastolatka, jedynym powodem agresji był zbyt «mało patriotyczny», zdaniem faszystowskiego napastnika, wygląd chłopaka, który został również obrzucony wyzwiskami «Brudas», «Śmieć» i «Ćpun»⁹.

Ofiarą przestępstwa we Włocławku stała się osoba o innym od „normatywnego” wyglądzie. Młodzież alternatywna uważana jest przez neofaszystów za „element małowartościowy” i według nich odbiega od wzorku „prawdziwego Polaka”.

Nazizm: „ideologia i praktyka polityczna faszyzmu niemieckiego, cechująca się rasizmem, antysemityzmem, totalitaryzmem, demagogią, agresywnością i poczuciem wyższości nad innymi narodami. Słowo «nazizm» pochodzi od wyrażenia «narodowy socjalizm», będącego określeniem ruchu politycznego kierowanego przez NSDAP (Narodowo-Socjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza)¹⁰, która w 1933 roku przejęła pełnię władzy w Niemczech. Reżim nazistowski jest odpowiedzialny za śmierć milionów cywilów, z których część została zagazowana w obozach zagłady z powodu swej domniemanej niższości rasowej. Dziś zwolennicy nazizmu są określane jako neonaziści.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze neonazistowskim opisanych w monitoringu:

„WROCŁAW. 14 listopada 1992 roku neonazistowska organizacja Aryjski Front Przetrwania, powstała w kręgu muzyków i współpracowników grupy Konkwista 88 (gdzie 88 oznacza «*Heil Hitler*»), zorganizowała zlot, w którym uczestniczyło blisko 50 jej członków i sympatyków z Wrocławia, Opola, Warszawy, Raciborza, Gliwic i Zgorzelca. Miejsce spotkania ozdabiały flagi ze swastykami. Doszło też wielokrotnie do chóralnego skandowania nazistowskich haseł i wznoszenia salutu «Sieg heil!»¹¹.

„WROCŁAW. 3 kwietnia 2008 roku lokalny dolnośląski dodatek «Gazety Wyborczej» po raz kolejny opisał fakty wskazujące na neonazistowskie sympatie części kibiców piłkarskich **Śląska Wrocław**. Portal internetowy wroclawianie.info, jedna z najbardziej znanych i największych stron związanych z fanami wrocławskiego klubu, kolportował kilkadziesiąt wzorów naklejek, z których część zawierała rasistowskie i antysemickie napisy i rysunki: postać Hitlera z rzymskim salutem na tle flagi Śląska; hasła «Skin-

⁹ Tamże, s. 132.

¹⁰ Niebezpieczne słowa...

¹¹ M. Kornak, Brunatna..., s. 17.

heads Hooligans 88» oraz «Zero tolerancji» z działaczem Ku-Klux-Klanu w charakterystycznym spiczastym kapturze wskazującym na przekreśloną gwiazdę Dawida i karykaturę twarzy czarnoskórego; postaci trzech mężczyzn w glanach (ciężkich butach) kopiających leżącego czarnoskórego mężczyznę i podpis: «Tak się zabawia szlachta z Wrocławia». Naklejki te pojawiały się regularnie w tramwajach i w różnych częściach miasta. Sprawą zajęła się wrocławska prokuratura¹².

Podczas pierwszego incydentu uczestnicy zlotu wykorzystali symbolikę nazistowską (nazwa grupy muzycznej, flagi ze swastykami, skandowanie haseł i salutowanie).

Naklejki dystrybuowane we Wrocławiu w 2008 roku zawierały treści rasistowskie, antysemickie i wzywały do nienawiści z powodów rasowych. U podstaw tego typu zachowań znalazła się ideologia nazistowska.

Antysemityzm: „uprzedzenie skierowane przeciwko Żydom. Antysemici twierdzą, że Żydzi fundamentalnie różnią się od innych, że pragną rządzić światem i dążą do tego celu poprzez ogólnoświatowy spisek. Ta forma ksenofobii i nietolerancji prowadzi do dyskryminacji zarówno pojedynczych Żydów, jak i całych wspólnot żydowskich [lub osób uważanych za Żydów – A. T.]. Najbardziej dramatycznym tego przykładem był Holocaust, wynikły z nazistowskiej obsesji czystości rasy i przeprowadzony po dojściu Hitlera do władzy. W obozach koncentracyjnych zginęły wtedy miliony Żydów z krajów Europy podbitych przez Niemcy¹³.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze antysemickim opisanych w monitoringu:

„GARDZIENICE. W nocy z 12 na 13 września 2008 roku na murze otaczającym Ośrodek Praktyk Teatralnych «Gardzienice» namalowano napis «Jude raus» i rysunek gwiazdy Dawida na szubienicy. Dwa tygodnie później, 26 września, podczas spektaklu Kosmos Gardzienic przed budynkiem pojawiła się dziesięcioosobowa grupa neofaszystów, którzy skandowali: «Precz z Żydami!». Kolejny incydent o podłożu antysemickim wymierzony w gardzienickich artystów zdarzył się nocą z 7 na 8 października. «Nieznani sprawcy» zdewastowali teren ośrodka, narażając go na wysokie straty materialne. Policji udało się złapać jednego z nich. Okazał się nim 25-letni mieszkaniec Gardzienic, Artur B. Mężczyzna wyjaśnił na Komendzie Policji w Świdniku, że chciał zmanifestować swoją niechęć wobec

¹² Tamże, s. 425.

¹³ Niebezpieczne słowa...

obecności we wsi osób narodowości żydowskiej. Jednocześnie wyraził żal z powodu tego, co zrobił i złożył wniosek o dobrowolne poddanie się karze. Za nawoływanie do nienawiści na tle rasowymi zniszczenie mienia groziło mu do pięciu lat pozbawienia wolności¹⁴.

„TORUŃ. 6 kwietnia 2008 roku na antenie Radia Maryja odbył się koncert nacjonalistycznego «barda» i byłego antykomunistycznego opozycjonisty – Andrzeja Kołakowskiego. Teksty niektórych zaprezentowanych piosenek zawierały otwarcie antysemitki przekaz, m.in.: «Niechaj jak pies wierny czołga się bez końca za żydowskim biczem, który go potrąca» oraz «amerykański pisze Żyd o waszej za Holocaust winie obce Żydowi słowo wstyd choć w polskiej chował się rodzinie». Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji nie ukarała szefostwa radia. W 2004 roku nakładem Fundacji Antyk ukazała się kasetka Kołakowskiego pt. *Kontrrewolucja*. Niejednokrotnie występował on na imprezach organizowanych przez – uznawane za neofaszystowskie – Narodowe Odrodzenie Polski i Obóz Narodowo-Radykalny¹⁵.

Sprawca przestępstw popełnionych w Gardzienicach otwarcie wskazał na antysemitkę motywację swoich czynów. Z powodu domniemanego żydowskiego pochodzenia artystów Ośrodek Praktyk Teatralnych został kilkakrotnie zdewastowany. Pozostali sprawcy podczas spektaklu publicznie wzywali do nienawiści na tle rasowym.

Drugi incydent to jeden z wielu przykładów antysemitckiego dyskursu obecnego w wielu programach i audycjach Radia Maryja. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji – mimo licznych przesyłanych do niej skarg i obligujących ją przepisów – najczęściej nie reaguje na antysemitckie wypowiedzi wygłaszane na antenie toruńskiej rozgłośni. Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji w raporcie opublikowanym w czerwcu 2010 roku na temat sytuacji w Polsce stwierdza: istnieje „milcząca akceptacja [antysemityzmu] przez wpływową grupę mediów należącą do organizacji katolickiej, a czasami nawet przez główne partie polityczne¹⁶. Nazwa Radia Maryja nie pojawia się wprost, ale łatwo domyślić się, o jakich katolickich mediach jest mowa.

Ksenofobia: „w sensie dosłownym ksenofobia to lęk przed obcymi. Oznacza wrogość wobec ludzi pochodzących z innych krajów lub grup etnicznych oraz brak szacunku dla ich tradycji i kultur¹⁷.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze ksenofobicznym opisanych w monitoringu:

„BIAŁYSTOK. 29 lutego 2008 roku redakcja magazynu «NIGDY WIĘCEJ» została poinformowana o antyrosyjskich napisach (m.in. «*Ruskie won»*), które pojawiły się w kilku punktach miasta. O ksenofobicznym incydencie zawiadomili nas członkowie miejscowego Rosyjskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego¹⁸.

„OLSZTYN. Pod koniec czerwca 2002 roku na targowisku przy stadionie klubu piłkarskiego Stomil nieformalnie powstałe stowarzyszenie polskich handlarzy zażądało wyeliminowania z rynku sprzedawców «niepolskich», głównie Ormian. Konflikt na targowisku narastał już od pewnego czasu, wcześniej dochodziło do podszytych ksenofobią i szowinizmem sprzeczek oraz wyzwisk. Konflikt wokół stadionowego targowiska był kolejnym w krótkim czasie zdarzeniem tego typu w Olsztynie¹⁹.

Incident w Białymstoku stanowi przykład języka nienawiści. Napisy na murach powstały z powodu ksenofobicznej niechęci do Rosjan przebywających w Polsce.

W Olsztynie rywalizacja ekonomiczna przerodziła się w działania motywowane ksenofobicznie. Grupa polskich kupców manifestowała swą wrogość (i lęk) wobec sprzedawców pochodzących z innego kraju.

Homofobia: „społeczny lęk przed homoseksualistami [oraz transseksualistami i biseksualistami – A. T.], często postrzeganymi jako «zbrodźcy»²⁰. Homofobi oceniają kogoś tylko na podstawie jego orientacji seksualnej.

Przykłady incydentów i przestępstw o charakterze homofobicznym opisanych w monitoringu:

„DZIERŻONIÓW. W nocy z 18 na 19 maja 2009 roku «nieznani sprawcy» wymalowali na sklepie firmy «Biedronka» na ulicy Piłsudskiego oraz na budynku na ulicy Zielonej wielkie logo homofobicznej kampanii Narodowego Odrodzenia Polski: «Zakaz pedałowania». Było to zorganizowane działanie miejscowych neofaszystów, blisko współpracujących z przedstawicielami podobnych ideologicznie środowisk z Wrocławia. Towarzyszył mu dyskryminacyjny list-manifest opublikowany przez jeden z miejscowych portali informacyjnych²¹.

¹⁴ *Katalog...*, s. 72.

¹⁵ M. Kornak, *Brunatna...*, s. 426.

¹⁶ *Raport ECRI dotyczący Polski (czwarty cykl monitoringu)*, 2010, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Poland/POL-CbC-IV-2010-018-POL.pdf>.

¹⁷ *Niebezpieczne słowa...*

¹⁸ M. Kornak, *Brunatna...*, s. 420.

¹⁹ Tamże, s. 219.

²⁰ *Niebezpieczne słowa...*

²¹ *Katalog...*, s. 79.

„WARSZAWA. 9 czerwca 2009 roku Kampania Przeciwko Homofobii poinformowała redakcję magazynu «NIGDY WIĘCEJ» o dwóch przypadkach przestępstw z powodu nienawiści do osób o odmiennych preferencjach seksualnych. Homoseksualna kobieta, która zastrzegła publikowanie nazwy miejscowości, otrzymywała anonimowe groźby telefoniczne, próbowano także podpalić jej samochód. Poszkodowana zgłosiła sprawę na policję, która stwierdziła, że przedstawiła ona zbyt mało dowodów, aby wszcząć postępowanie. Drugie zdarzenie miało miejsce 13 maja w Gdańsku, gdzie osoba transseksualna została znieważona przez policjanta na służbie. Kampania Przeciwko Homofobii złożyła skargę na zachowanie funkcjonariusza”²².

W Dzierżoniowie doszło do przeprowadzenia działań w ramach homofobicznej kampanii „Zakaz pedałowania” prowadzonej przez Narodowe Odrodzenie Polski. Namalowaniu ogromnego logo towarzyszyło także opublikowanie dyskryminacyjnego listu na portalu internetowym.

Przestępstwa i incydenty w Warszawie zostały popełnione z powodu innej niż „normatywna” orientacji seksualnej ofiar. W obu przypadkach zwraca uwagę reakcja policji – obojętność lub wręcz wrogość wobec osób nieheteroseksualnych.

Należy pamiętać, że rzadko dochodzi do „czystych”, niemal laboratoryjnych sytuacji, które precyzyjnie dałoby się określić za pomocą jednej kategorii. Motywacje sprawców są zazwyczaj złożone, a pojęcia wykorzystywane przy ich opisie mają podobny zakres znaczeniowy. Monitoring Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ” zakłada więc odnalezienie dominującej tendencji pozwalającej na możliwie dokładne katalogowanie incydentów i przestępstw.

Niestety, w Polsce incydenty i przestępstwa o charakterze rasistowskim i antysemickim są dość często umarzane przez prokuraturę. Zastrzeżenia mogą wzbudzać uzasadnienia tych decyzji. Poniżej przykład tego rodzaju sytuacji:

„KRAKÓW. 10 grudnia 2009 Sąd Okręgowy nakazał prokuraturze podjęcie ponownego śledztwa w sprawie meczu derbowego (z 26 listopada 2008 roku) Cracovia – Wisła Kraków, podczas którego «kibice» drużyny gości śpiewali antysemickie piosenki: «Było ich sześciu, potem dwunastu i założyli klub pederastów. Klub się rozwijał, klub się rozrastał, a każdy Żydek to pederasta», a gdy z boiska znoszony był kontuzjowany zawodnik

Cracovii, krzyczeli: «Do pieca!» Po meczu do swoich sympatyków podbiegli piłkarze Wisły, by podziękować im za doping. Niektórzy z zawodników zaczęli wraz z nimi skandować hasło: «Zawsze nad wami, p...mi Żydami!» (sic!). Podobnie zachowywali się pseudokibice drużyny gospodarzy, którzy wznosili rasistowskie okrzyki pod adresem czarnoskórych piłkarzy Wisły – Brazylijczyków Clebera i Marcela. Gdy pierwszy z nich schodził z boiska po otrzymaniu czerwonej kartki, towarzyszyło mu buczenie nadsłuchujące odgłosy małpy. Sprawa była szeroko komentowana w mediach. Trafiła do prokuratury, ale w czerwcu 2009 roku została umorzona – decyzję uzasadniono «świętą wojną» prowadzoną od wielu lat przez kibiców obu klubów, nie dopatrując się w ich zachowaniach przejawów antysemityzmu i rasizmu”²³.

Rzadko zapadają wyroki sądowe w sprawach przestępstw rasistowskich, a kary więzienia są często w zawieszeniu:

„BIAŁYSTOK. 25 listopada 2011 przed Sądem Okręgowym rozpoczął się powtórny proces czterech mężczyzn oskarżonych o propagowanie faszyzmu i szerzenie nienawiści na tle rasowym. Sąd miał zbadać, czy działali w grupie zorganizowanej. W 2007 roku członkowie Czwartej Edycji zdewastowali cmentarz żydowski przy ulicy Wschodniej, zniszczyli pomnik Ludwika Zamenhoffa, pamiątkowe tablice i odpowiadali za szereg podobnych antysemickich incydentów. 30 stycznia 2009 roku miejscowy Sąd Okręgowy ukarał Piotra Giedwidza, Krzysztofa Dzikowskiego i Patryka Oleńczuka wyrokami: roku i ośmiu miesięcy, roku i sześciu miesięcy oraz jednego roku pozbawienia wolności, uznając ich za winnych publicznego propagowania ideologii faszystowskiej i nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych i wyznaniowych, oraz upublicznił ich nazwiska. Uniewinniono wówczas dwie inne osoby, mężczyznę i kobietę, oskarżone w tym samym procesie. Dodatkowo dwaj ze skazanych mieli zapłacić odpowiednio po 600 złotych i 850 złotych w celu pokrycia kosztów naprawy wyrządzonych szkód. Jednak 20 października 2009 roku Sąd Apelacyjny nie zgodził się, by nazi-skini trafili do więzienia i bezwzględne wyroki zamienił na łagodniejsze kary w zawieszeniu. 12 października 2010 roku Sąd Najwyższy, uwzględniając kasację oskarżyciela posiłkowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z października 2009 roku, zdecydował, że sąd ten ponownie rozpatrzy sprawę grupy i zdecyduje, czy należy uznać ją za organizację

²² Tamże, s. 80.

²³ M. Kornak, *Brunatna Księga 2009–2010*, Warszawa 2011, s. 72.

o charakterze przestępczym. 10 marca 2011 roku Sąd Apelacyjny uznał, że Sąd Okręgowy w Białymstoku powinien jeszcze raz ocenić, czy osobom skazanym prawomocnymi wyrokami za propagowanie faszyzmu i szerzenie nienawiści rasowej można przypisać działanie w zorganizowanej grupie przestępczej. W tym zakresie uchylił wyrok wobec kilku sprawców i przekazał do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu. 17 maja dwóch oskarżonych nie stawilo się na rozprawę. Sąd zlecił policji ich zatrzymanie i doprowadzenie na salę. Proces został odroczony do połowy lipca. We wrześniu Sąd Okręgowy podjął więc decyzję o ich tymczasowym aresztowaniu²⁴.

b) grupy ofiar (podsumowanie)

- imigranci, uchodźcy, cudzoziemcy odwiedzający Polskę, przedstawiciele mniejszości narodowych (romskiej, afrykańskiej, czeczeńskiej, żydowskiej, wietnamskiej, ukraińskiej, rosyjskiej). W Polsce bardzo często ofiarami rasistów i neofaszystów stają się piłkarze o innym kolorze skóry i narodowości. Rzucanie bananów na murawę i rasistowskie okrzyki skierowane do zawodników to najczęstsze przejawy takiej działalności,
- przedstawiciele mniejszości religijnych (żydowskiej, muzułmańskiej, buddyjskiej i innych). Zdewastowane nekropolie (najczęściej kirkuty) oraz rasistowskie napisy na budynkach sakralnych (najczęściej synagogach) to przykłady wymierzonych w tę grupę ludzi działań.
- feministki, ekolodzy, osoby homoseksualne. Często są atakowani podczas swoich manifestacji (np. Marszów Równości) – koncertów muzyki alternatywnej i pokazów sztuki nowoczesnej,
- osoby z niepełnosprawnością. Uważani są za „element niepełnowartościowy” (przez przedstawicieli skrajnej prawicy) oraz dyskryminowani w rozmaitych instytucjach państwowych i miejscach publicznych,
- młodzież alternatywna. Wyraża swoją odmienność od głównego nurtu zachowań społecznych za pomocą np. niestandardowego wyglądu. Rasiści bardzo często używają przemocy wobec tych ludzi. Neo-

- faszyści uważają ich za „element niepełnowartościowy”, „brudasów” czy za „niewartościowych Polaków”,
- bezdomni. Ataki na nich to duży problem w Polsce, ignorowany i niewzględniany w prowadzonych monitoringach *hate crimes*.

3. Jak powstaje monitoring

Dzięki sieci korespondentów i współpracy z organizacjami mniejszościowymi i pozarządowymi Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” prowadzi najbardziej obszerne i wiarygodne opracowanie danych na temat przemocy rasistowskiej i neofaszystowskiej w Polsce.

Niezwykle ważną rzeczą jest składanie comiesięcznych raportów na temat lokalnej działalności neofaszystów. Systematyczne przysyłanie wiadomości ma zasadnicze znaczenie dla regularnie prowadzonego monitoringu. Nawet jeśli nic się nie wydarzyło, korespondent powinien przesłać taką informację. Brak wiadomości w tym przypadku także jest znaczący. W dłuższym okresie pozwala na uchwycenie określonej tendencji – na przykład osłabienia ruchów skrajnie prawicowych na danym terenie.

Korespondenci mogą korzystać z różnych źródeł informacji: lokalnych mediów (często dostępnych tylko na wybranym obszarze, zawierających informacje, które nie pojawiają się w ogólnopolskich mediach), mogą nawiązać współpracę w lokalnymi organizacjami mniejszościowymi i korzystać z danych przez nie zgromadzonych. Do Stowarzyszenia często docierają informacje o wydarzeniach bezpośrednio zaobserwowanych przez wolontariuszy sieci.

Każda notatka powinna zawierać następujące informacje: datę wydarzenia (najlepiej dzienną, ale może być też w przybliżeniu), miejsce (miejscowość, ulicę, odległość od centrum), dokładny opis tego, co się stało (kim była ofiara i napastnicy, jak wyglądali, co mówili, co zrobili, czy ktoś to widział, jak zachowywali się świadkowie, czy interweniowała policja). Wszystkie tzw. dane wrażliwe przysłane przez korespondenta (np. personalia ofiar) pozostają wyłącznie do wiadomości Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ” (do czego obliguje również polskie prawo). Korespondenci także przysyłają ulotki, broszury, naklejki, książki, linki do artykułów o treściach rasistowskich, neofaszystowskich i innych, a także zdjęcia, np. graffiti na murach. Korespondenci przysyłają również wycinki z lokalnych gazet na temat danego wydarzenia.

²⁴ *Katalog Wypadków – Brunatna Księga*, oprac. M. Kornak, Nigdy Więcej 2012, nr 21 (publikacja w przygotowaniu).

4. Po co monitoring

Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” od wielu lat prowadzi monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym oraz przestępstw popełnionych przez neofaszystów w Polsce. W 2009 roku ukazało się książkowe wydanie *Brunatnej Księgi*, która zawiera opisy wydarzeń od 1987 do 2009 roku, a w 2011 roku została opublikowana *Brunatna Księga 2009–2010*. Stanowią one najbardziej obszerne i wiarygodne opracowanie danych na temat przemocy rasistowskiej i neofaszystowskiej w Polsce. *Brunatna Księga* jest publikowana w kolejnych numerach magazynu „Nigdy Więcej” i na stronie internetowej Stowarzyszenia. Korzystają z niej często media, organizacje międzynarodowe i ośrodki naukowe. Współpraca z mediami jest ważną częścią działalności Stowarzyszenia. Dzięki niej dociera ono do opinii publicznej w celu propagowania postaw antyrasistowskich oraz wywierania nacisku na właściwe instytucje. Dzięki pomocy „NIGDY WIĘCEJ” powstało kilka tysięcy artykułów prasowych, audycji telewizyjnych i radiowych, filmów dokumentalnych, książek oraz prac licencjackich, magisterskich i doktorskich poświęconych zjawisku rasizmu i neofaszystów²⁵. Monitoring służy więc celom edukacyjnym, interwencji w konkretnych przypadkach i zwiększaniu społecznej świadomości problemu.

5. „RESPECT Diversity”

Monitoring zdarzeń rasistowskich i ksenofobicznych stanowił również ważny element prowadzonego przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” oficjalnego Programu Odpowiedzialności Społecznej UEFA EURO 2012 „RESPECT Diversity”. Jego główny cel to promowanie różnorodności i pokazanie, że piłka nożna łączy ludzi. Częścią programu jest także przeciwdziałanie przejawom dyskryminacji, rasizmu, antysemityzmu i nietolerancji.

Od marca 2012 roku wolontariusze prowadzą szkolenia dla nauczycieli w ramach Programu Edukacyjnego, który jest częścią „RESPECT Diversity”. Celem programu jest pogłębienie wiedzy nauczycieli w dziedzinie przeciwdziałania rasizmowi, ksenofobii i nietolerancji. Jak dotąd, szkolenia

odbyły się między innymi w Kamieniu Krajeńskim, Kutnie, Łodzi, Olecku, Ostródzie, Pile, Poznaniu, Pruszkowie, Radomiu, Świdnicy, Turku, Warszawie, Włocławku i Wrocławiu.

Ponadto podczas turnieju (i już po jego zakończeniu) została zorganizowana sieć Stref Różnorodności – to specjalnie wyróżnione obszary w przestrzeni publicznej, otwarte i przyjazne dla ludzi bez względu na ich pochodzenie etniczne, narodowość, płeć, niepełnosprawność czy orientację seksualną.

W wybranych miastach-gospodarzach UEFA EURO 2012 zostały zorganizowane rozgrywki ulicznej piłki nożnej (Streetkick). Uczestniczący w nich kibice z różnych krajów mogli poznać się i bawić w przyjaznej atmosferze.

Przedstawiciele Stowarzyszenia prowadzili również szkolenia dla policjantów na temat tego, jak rozpoznawać rasistowskie i neofaszystowskie symbole i na co szczególnie zwracać uwagę w przypadku kontaktu z ofiarami przestępstw o takim charakterze.

„RESPECT Diversity” stanowi więc przykład działań antyrasistowskich obejmujących zarówno opisywanie wybranego aspektu rzeczywistości (monitorowanie incydentów), jak i bezpośrednie kształtowanie jej między innymi poprzez edukację i szkolenia.

Bibliografia

- 2008 *Hate Crime Survey. Summary and Recommendations*, red. T. Stahnke, P. LeGendre, I. Grekov, V. Petti, M. McClintock, A. Aronowitz, New York 2008
- Grell B., Köhler T., Pankowski R., Sineaeva N., Starnawski M., *Hate Crime Monitoring and Victim Assistance in Poland and Germany*, Potsdam–Warsaw 2009
- Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2006*, Warsaw 2007
- Katalog Wypadków – Brunatna Księga*, oprac. M. Kornak, Nigdy Więcej 2009, nr 18
- Kornak M., *Brunatna Księga. 1987–2009*, Warszawa 2009
- Kornak M., *Brunatna Księga 2009–2010*, Warszawa 2011
- Niebezpieczne słowa. Definicje pojęć najczęściej używanych w działalności antyrasistowskiej*, Nigdy Więcej 2003, nr 13

²⁵ Zob. R. Pankowski, *Breaking the Silence. Using popular culture to engage young people in human rights reporting*, Minneapolis 2003, s. 16–17.

Anna Tatar

Pankowski R., *Rasizm a kultura popularna*, Warszawa 2006

Raport ECRI dotyczący Polski (czwarty cykl monitoringu). ECRI, 15.06.2010,
[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Poland/
POL-CbC-IV-2010-018-POL.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Poland/POL-CbC-IV-2010-018-POL.pdf)